

Inledning: amerikansk exceptionalism – då och nu

Ulf Zander

Ända sedan 1782 har den vithövdade havsörnen varit en central del av USA:s stora sigill och en vanligt förekommande amerikansk symbol. Att "bald eagle" blev utvald hade flera skäl. Denna havsörn har ofta en lång livslängd och är ett kraftfullt rovdjur med en majestätisk framtoning. Dessutom återfinns den bara i Nordamerika.

*Illustration från skolbok med titeln History of the US från 1885 med New Englands flagga och Stars and Stripes med 45 stjärnor, vilken var i bruk från 1896 till 1908.
Källa: Wikimedia Commons.*

Under de senaste årtiondena har emellertid den vithövdade havsörnen inte svävat lika fritt och varit lika ohotad som var fallet under stora delar av 1900-talet. Den har övergett flera av sina jaktmarker för att alltmer återgå till sitt

Ulf Zander är professor vid Historiska institutionen, Lunds universitet.
E-post: ulf.zander@hist.lu.se

ursprungliga revir. Icke desto mindre är de flesta Amerikakännare runtom i världen ense om att USA:s dominans i världspolitiken kommer att hålla i sig under överskådlig tid. Även om framför allt Kina alltmer framstår som en ekonomisk, politisk och militär utmanare att räkna med, lär det dröja innan stormakten i Asien är på samma nivå som världens största demokrati. Statusen som en av två supermakter från andra världskrigets slut och den enda årtiondena efter murens fall bidrog till att USA verkligen framstod som en nation som inte liknade någon annan. Amerikaniseringen fick ett betydande genomslag under kalla kriget, inte minst på grund av stora framgångar för olika uttryck av "soft power". Framför allt via en lång rad kulturfenomen och -produkter fick föreställningen "the American way of life" spridning över stora delar av jordklotet.

Det är inte bara Donald Trumps uppmaningar till en återgång till amerikansk isolationism som har tagits till intäkt för att det amerikanska imperiet med ett *deep engagement* i omvärlden och en vision om en Pax Americana är ett minne blott inom en inte alltför avlägsen framtid. Ett gigantiskt budgetunderskott, en imperie- och krigströtthet bland många amerikaner, rasistiska rörelser som verkar samtidigt med de som reagerat alltmer och våldsammare mot kvardröjande etnisk ojämlikhet och andra tecken på en allt djupare splittning, till exempel mellan de som bor i städer eller på landsbygden och mellan demokrater och republikaner, är bara några exempel på ett USA i kris.

Historikern Andrew J. Bacevich har, mot bakgrund av det senaste dryga halvseklets utveckling, noterat att bilden av USA inte längre lever upp till de ideal som länge har utmärkt amerikansk utrikespolitik. I en tid då argumentet att USA representerar en moralisk överlägsenhet till följd av segrarna i andra världskriget och kalla kriget inte längre har någon trovärdighet, har bilden av de förenta staterna inte gått att förena med de dagspolitiska realiteterna. I efterföljden av ett utdraget och inte särdeles framgångsrikt krig mot terrorismen, "the Disneyfication of the Iraq War" och de förödande avslöjandena om missförhållandena i Abu Ghraib-fängelset och tortyr av fångar, har de flesta sympatier som nationen fick efter 9/11 tynat bort. Därtill märks oförmågan att förutse hot och konsekvenserna av responsen på dessa hot, oförmågan att fullfölja påbörjade militära insatser, oförmågan att finansiera nödvändiga insatser i både in- och utrikespolitik, oförmågan att bedriva en kraftfull politik på grund av partimotsättningar i kongressen och oförmågan att i grunden förstå konsekvenserna av en globaliserad värld med nya mänskliga behov och intressen. Det må vara hänt att Donald Trump avviker från flertalet tidigare amerikanska presidenter och har få motsvarigheter bland andra ledare i världen förr och nu. Bacevichs lakoniska slutsats är att vid en jämförelse med andra nationer är USA till syvende och sist inte så annorlunda (Bacevich 2012: 231–239).

Artiklarna

Under de första årtiondena efter andra världskrigets slut började alltfler amerikanska historiker och statsvetare intressera sig för den amerikanska exceptionalismen, vars inflytande spårades till en lång rad områden. Från och med 1980-talet påbörjades en uppdelning inom den amerikanska akademien. Medan flera inflytelserika historiker med C. Vann Woodward och Eric Foner i spetsen markerade allt tydligare avstånd till både amerikansk exceptionalism som fenomen och som undersökningsobjekt, fortsatte samhällsvetare som Daniel Bell, Seymour Martin Lipset, Mona Harrington och Samuel P. Huntington att bedriva forskning på området som resulterade i ett flertal empiriskt gedigna studier (Kammen 1997: 173–178).

Flertalet av temanumrets författare berör frågan om amerikansk exceptionalism, men oftast på andra sätt jämfört med tidigare forskning. Förvisso har andra forskare betonat historiens betydelse, men de har allt som oftast nöjt sig med att beskriva den idéhistoriska och politiska framväxten av denna tanke och hur den har omsatts i praktiken. I de första fyra artiklarna fyller historien en delvis annan funktion. Artikelförfattarna analyserar å ena sidan en historia med få år på nacken, då det är Barack Obamas och Donald Trumps presidentperioder som är deras undersökningsperioder. Å andra sidan påvisar de hur en förflutenhet med djupa rötter har bidragit till att forma 2000-talets amerikanska politik. Den som brukar historia gör det aldrig förutsättningslöst. Den historia som ska fylla behov och funktioner nu måste visa sig vara anpassningsbar till aktuella politiska frågor.

I "Give me history or give me death!" utgår Ulf Zander från denna dubbelhet: det förflutna förstås både genetiskt, det vill säga på historiens egna villkor, och genealogiskt då det är vår tids frågor som styr tolkningen av historien. Med hänvisning till olika slags historiebok, vilka motsvarar olika behov och funktioner, diskuterar han hur vissa historiska perioder, framför allt västerlandet och andra världskriget, har fungerat såväl enande inåt som legitimerande utåt. De har utgjort grunden för ett under långt tid stabilt ideologiskt historiebok, baserat på noggranna urval ur det förflutna som legitimerar "nutidens" politik och ideologi. Likaså har hänvisningar till antiken, korstågen och frihetskriget mestadels varit gångbara. Slaveriet och inbördeskriget har under långa perioder neutraliserats genom att betydelsen av slaveriet i sig och som en av de främsta orsakerna till inbördeskriget har tonats ned. Framför allt Vietnamkriget och konflikterna som har följt på terrordåden den elfte september 2001 har ändrat förutsättningarna. Som en effekt av det militära nederlaget i Sydostasien väcktes missnöje med såväl politiken i samtiden som med den dominerande tolkningen av amerikansk historia. Kraven på att uppmärksamma illdåd då och nu bidrog till en förändrad och alltmer kritisk syn på hur etniska minoriteter har behandlats av vita amerikaner. Sådan kritik lever kvar i 2000-talet, men

numera parallellt med ett försvar av traditionella värden och historiska tolkningar som påvisar framsteg och kontinuitet från 1776 till 2020.

Även Dag Blanck och Frida Stranne rör sig över långa tidsperspektiv. År 1630, i samma veva som de svenska politiska och militära framgångarna under det trettioåriga kriget gav grogrund för den götiska romantiken som, med bibliska argument, kom att motivera nya besittningar som kolonin New Sweden vid Delawarefloden, höll John Winthrop sin berömda "City Upon a Hill"-predikan i vilken även han hämtade inspiration ur Bibeln för att måla upp en strålande framtid. Som bland andra Larry Witham klargjort fick denna predikan redan i sin samtid ett stort genomslag och intresset har hållit i sig. Referenser till den har märkts i en mängd sammanhang, från stärkandet av den amerikanska nationella identiteten via argument för ett förbud mot slaveriet och som inspiration för att tolka utfallet av inbördeskriget till att under 1900-talet försvara *the American way of life* (Witham 2007; se även Gardella 2014: 54–60).

Blanck och Stranne uppmärksammar i sin artikel framför allt de många referenser som Whitthams predikan har fått i politiska sammanhang. De visar hur en lång rad av amerikanska politiker, inklusive Abraham Lincoln, John F. Kennedy och Sarah Palin, har tagit fasta på Whitmans profetia om USA som ett exceptionellt land. Kombinationen av politik och historiebruk märks även i deras analys av tre tal som Barack Obama höll under sin tid som president. De noterar hur Obama inledningsvis problematiserade föreställningen om en amerikansk exceptionalism. Troligen till följd av den kritik han fick utså i USA retirerade han från denna position och återknöt i samband med att han fick Nobels fredspris 2009 till en mer traditionell amerikansk hållning. Senare, när han 2015 höll tal i Selma, Alabama, för att uppmärksamma medborgarrättsrörelsens kamp under 1960-talet vidgade han innebörden av amerikansk exceptionalism. Tiden var mogen, sade han, att fundera över vilka platser, personer och händelser som skulle ingå i nationens Pantheon. Lexington, Concord och Gettysburg skulle alltså vara givna som centrala inslag i USA:s historia, men nu var det dags att utvidga exceptionalismen till att även inkludera till exempel medborgarrättsrörelsens kamp. Det "vi" som definierar USA måste vara brett inkluderande, löd hans slutsats och förhoppning inför framtiden.

Såväl Emmanuel Böss analys av senare års debatter om Andrew Jackson som Malin Jonssons undersökning av memes med historiskt innehåll illustrerar hur historiekulturforskare måste vara beredda att använda sig av en palett av teoretiska och metodiska redskap. En närläsning av sånger från en framgångsrik musikal ser högst sannolikt annorlunda ut än ett studium av debatter i offentligheten om vems porträtt som ska få äran att pryda 20-dollarssedeln eller analyser av material som är producerade med syftet att läggas ut på nätet och vars upphovsmän och -kvinnor är okända. Både Böss och Jonsson hämtar inspiration från Klas-Göran Karlssons modell över historiebruk. Den förstnämnda tar dessutom hjälp av John Bodnars uppdelning mellan officiella (*official*) och

folkliga (*vernacular*) uttryck i den amerikanska historiekulturen, liksom Henry Rousous etablerande av fyra olika slags minnesbärare som på olika sätt påverkar det kollektiva minnets utformning.

I den första säsongen av tv-serien *House of Cards* (Joel Schumacher m.fl. 2013) stannar en representant för ursprungsbefolkningen på besök i Washington D. C. upp framför en målning. Han frågar seriens huvudperson, den skrupellöse politikern Frank Underwood (Kevin Spacey), om varför ett porträtt av Andrew Jackson, presidenten som var ansvarig för fördrivningen av cirka 60 000 personer ur ursprungsbefolkningen, hänger utanför Underwoods kontor. Till skillnad från Donald Trump, som lät hänga upp ett porträtt av Jackson i Vita huset snart efter att han installerades som president, retirerar Underwood omedelbart, då han medger att det är en ”fruktansvärd blunder” och ser till att den omedelbart tas ner.

Böss återkommer i sin analys av hur Andrew Jackson har brukats till liknande episoder liksom till de debatter som har rasat i offentligheten under senare år. Hennes artikel består av flera underavdelningar. Hon studerar rockmusikalen *Bloody Bloody Andrew Jackson* (2006), dess bild av presidenten från folklig och naiv populist till en härskare med diktatoriska tendenser och ursprungsbefolkningens blod på sina händer och de reaktioner som musikalen gav upphov till. Det har visserligen hävdats att ingen sedel ”is so sacred as the dollar” (Gardella 2014: 113), men Böss visar att debatten om vems motiv som ska återfinnas på 20-dollarssedeln blev häftig på grund av det stora symbolvärdet. I ett tidigt skede fick förslaget om att ersätta Jackson med abolitionisten och aktivisten Harriet Tubman många tillskyndare, men de stötte snart på patrull. Jackson skulle förbli på sedeln, hävdade de som står Trump nära. I nära anslutning därtill analyserar Böss Donald Trumps återkommande referenser till Jackson. Hon diskuterar också betydelsen av slaget vid New Orleans 1812 för Jacksons hjältestatus, men också hans roll i de fördrivningar av ursprungsbefolkningen från deras landområden öster om Mississippifloden som har kommit att gå till historien som ”trail of tears”. Artikeln genomsyras av att Böss söker och finner förklaringar till vilka behov som Andrew Jackson fyller i 2000-talets USA, både som hjälte och avskräckande exempel.

I en omtalad artikel har Jia Tolentino tecknat internets utveckling från ett tämligen statiskt medium av skärmbilder, text och grafik till ett forum för en nära nog ständig ström av aktiviteter och interaktion (Tolentino 2019: 12–47). Det som har kallats ”internet 2.0” eller ”Web 2.0” är således en ny digital era, en deltagarkultur präglad av människors interagerande på sociala medier. Förhållningssättet har även fått politiska implikationer. Demokraternas flitiga användning av sociala medier bidrog till att Barack Obama valdes till president 2008. Malin Jonssons ansats är emellertid inte att undersöka digitala källor i politiken, utan hur material skapat för internet återkommande utgår från kombinationen politik, historia och humor. Hennes exempel är ett antal memes – ett

internetfenomen som baseras på bilder skapade av människor som i mångt och mycket delar normer, värderingar och humor – i vilka Donald Trump har en av huvudrollerna.

Han har visat sig vara ett tacksamt meme-ämne. När han häromåret i ett tal lovprisade de många insatser som revolutionssoldater utförde under frihetskriget, inklusive deras erövringar av flygplatser, dröjde det inte länge innan nätet översvämmades av memes. En vanligt förekommande variant var historiemålningar med motiv från självständighetskriget med flygplan eller flygplatser inklippta, kompletterade av texter som "Onward to JFK!", "We must capture that airport" eller "Battle of Logan Airport". De memes som Jonsson koncentrerar sig på utmärks av att de bygger på flera historiska lager med syftet att peka på oväntade samband eller sätta Trumps ofta storvulna utsagor i ett historiskt perspektiv. De utmaningar som Trump regelbundet talar om är mestadels inte av samma dignitet som de lidanden som Sitting Bulls stamfränder eller Stalins undersåtar utsattes för. Att tolka hur sambanden ser ut mellan George Washingtons uppburna roll i amerikansk historiekultur och Donald Trumps självförhårligande löfte om att göra "America Great Again!" kräver ett slags historisk elasticitet. Jonsson går inte lika långt som Edward Stockwell, som menar att ett studium av memes med historiskt innehåll är både roligare och bättre än en traditionell utbildning (Stockwell 2018). Av hennes artikel framgår att den som tämligen obehindrat kan röra sig från det sena 1700-talets till det tidiga 2000-talets USA utvecklar en flexibilitet som är väl anpassad till det moderna medielandskapet. Historiska memes har med andra ord kommit för att stanna.

Jonsson konstaterar att flera av historiebruken är möjliga att applicera på meme-genren, men att avsändarna är anonyma, vilket gör att deras intentioner förblir okända. Att vi inte kan uttala oss om deras utgångspunkter för och syften med memen försvårar bruksanalysen. Dessutom innebär kombinationen historia och humor, som är sparsamt förekommande i tidigare forskning, ett delvis annat förhållningssätt. Medan andra brukare väljer och vrakar i det historiska skafferiet går meme-skaparna ett steg längre. De tvekar inte att leka med maten, som detta fall är att likna vid det förflutna.

Vikten av att ha en god kännedom om mediet framgår även av Emma Ricknells artikel. Steget är inte långt från hennes analys av amerikanska och svenska mediers bevakning av demokraternas primärval 2020 till Marshall McLuhans ofta citerade uttalande om att "the medium is the message". Han förespråkade att det huvudsakliga intresset borde riktas mot medierna i sig snarare än de budskap som medierna förmedlar (McLuhan 1964: 9). Ricknell fäster uppmärksamheten på att politiska journalister har en förkärlek att rapportera om politik som om det vore en sak, en strategi eller ett spel där en part är förutbestämd att vinna och en annan att förlora. Spelmetaforen präglar även språkbruket. Ordval som leder tankarna till krig och sport är vanligt förekommande.

Ett dilemma är att journalisternas analyser av den politik som kandidaterna faktiskt företräder får minskat utrymme i takt med att valdagen närmar sig och opinionsundersökningarna blir fler. När behovet av information om vilka politiska val som är möjliga att göra är som störst, är förutsättningarna för att göra ett välinformerat val som minst. Att sakernas tillstånd i sig inte har något nyhetsvärde gör inte saken bättre. Mönstret är emellertid inte entydigt. De spänningsmoment som politiken som spel ger upphov till kan bidra till ett ökat engagemang bland väljarna och stimulera dem till att försöka få ökad kunskap om politiska sakfrågor.

Bevakningen av amerikanska presidentval är även temat för Erik Vestins och Richard Öhrvalls artikel. De anknyter till ett tilltagande intresse i offentligheten för prognoser och för att kunna förutse utgången av presidentval och tecknar en drygt hundraårig utveckling på området, framför allt opinionsmätningarnas stora betydelse alltsedan 1920-talet. Att det fanns svårigheter med opinionsmätningar stod emellertid klart redan i samband med presidentval under 1930- och 40-talen. Med misslyckandet att förutse Donald Trump som segrare i valet 2016 understryker de att arbetet med att förfina och förbättra opinionsmätningar och valprognoser alltjämt pågår.

I centrum för deras analys står Nate Silver, grundare av nyhetssajten FiveThirtyEight, och de modeller som baseras på sammanslagningar av många olika datakällor. De intresserar sig också för kombinationen av strukturella faktorer och opinionsmätningar – en samvariation som emellertid inte utnyttjas på själva valdagen i Silvers modell. Avslutningsvis konstaterar de att om Trump vinner även årets val vore det ett rejält bakslag för de som utvecklar prognosmodellerna.

De historiska perspektiven är framträdande i såväl Jan Hallenbergs som Mats Bergquists bidrag. Den förstnämnde analyserar Trumps utrikespolitik ”i historiens ljus”. Han betonar att den amerikanske presidentens utrikespolitik avviker från sina företrädares i många avseenden. USA som initiativtagare till internationella samarbeten hör till undantagen. Det aktiva engagemanget med global omfattning som har varit ett utmärkande drag från 1945 och lång tid framöver märks det heller inte mycket av numera. I vissa avseenden, främst ifråga om frihandel och den positiva inställningen till Ryssland, har han också brutit mot hävdvunnen republikansk utrikespolitik, men följer på andra områden sina partikamrater i spåren, framför allt i en tveksam eller rentutav avog inställning till organisationer med internationell räckvidd såsom FN. Hallenberg noterar även likheter mellan tidigare kriser i relationen mellan USA och europeiska stater och de svårigheter i kommunikationen över Atlanten som har varit utmärkande för Trumps tid som president, liksom Trumps förändrade inställning till amerikansk exceptionalism. Medan han tidigare tvivlade på denna idé har han alltmer kommit att omfamna den.

I "USA blåser till reträtt?" utgår Mats Bergquist från fyra aktuella böcker om USA:s utrikespolitiska reträtt. Bergquist gör en historiografisk genomgång med fokus på realisternas syn på amerikansk utrikespolitik. Realisterna har återkommit på bred front under 2000-talet, och de utvalda böckerna är bara fyra av många med liknande teman och utgångspunkter. I sin initierade genomgång relaterar han inte endast böckerna till varandra, utan även till tidigare tankegångar om amerikansk utrikespolitik. Av de behandlade författarna framhåller Bergquist Robert Kagan. Med inspiration från Hans Morgenthau tecknar denne en utveckling som måhända har begränsat inhemskt stöd. Kagans betoning av kontinuiteten från kalla kriget till idag har emellertid ett stort förklaringsvärde för den som väljer att betona Kinas allt offensivare hållning gentemot USA.

Ännu en text, Benny Carlsons recension av John Boltons *The Room Where It Happened. A White House Memoir*, anknyter till USA-tematiken. Som Carlson betonar är värdet med en bok som Boltons framför allt att Trumps agerande betraktas "utifrån en konsekvent handlingslinje, en konservativ 'hard-liners' tolkning av vad som ligger i USA:s utrikespolitiska intresse". Dessutom får läsaren inblickar i Trumps fixa idéer och, i varje fall som Bolton uppfattade det, ovilja att separera personliga och nationella intressen och oförmåga utveckla eller hålla fast vid långsiktiga strategier samt hans förkärlek för att tala istället för att lyssna.

Av artiklarna att döma gör den som vill studera amerikanska presidentvalkampanjer klokt i att komplettera de dagspolitiska kommentarerna med analyser av vilka historier som lyfts fram i rampljuset och vilka som förblir dolda i skuggorna.

Litteratur

- Bacevich, Andrew J., 2012. "Not So Different After All", s. 231–239, i Andrew J. Bacevich (ed.), *The Short American Century. A Postmortem*. Cambridge, Massachusetts & London, England: Harvard University Press.
- Gardella, Peter, 2014. *American Civil Religion. What Americans Hold Sacred*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Kammen, Michael, 1997. *In the Past Lane. Historical Perspectives on American Culture*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- McLuhan, Marshall, 1964. *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York: Mentor.
- Stockwell, Edward, 2018. "28 Historical Memes That Are Better Than a College Education", *Pizzabottle*, tillgänglig på <https://pizzabottle.com/86352-28-historical-memes-better-college-education/>, hämtad 2020-09-22.
- Tolentino, Jia, 2019. "Jaget på internet", s. 12–47, i Jia Tolentino, *Falsk spegel. Reflektioner om självbedrägeri i en modern tid*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Witham, Larry, 2007. *A City Upon a Hill. How Sermons Changed the Course of American History*. New York: HarperCollins.